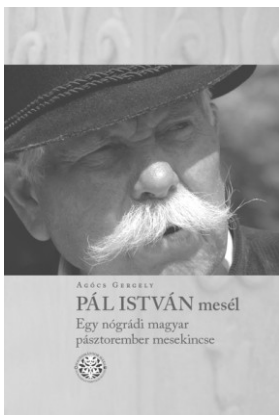

CSONGRÁDY BÉLA

Megőrzött folklórkincs

Agócs Gergely: Pál István mesél

„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.” – írta a közelmúltban elhunyt jeles erdélyi költő, a Kossuth-díjas Kányádi Sándor „Noé bárkája felé” című, egy 20. századi székely festőművész, Nagy Imre tiszteletére megfogalmazott versében. A fenti idézet alapgondolata – mintegy ösztönösen, belső meggyőződésből is – sarkallhatta hosszú – 1919-től 2015-ig tartó – életén át az utolsó palóc dudásként közismert és elismert tereskei pásztorembert, Pál Istvánt, akinek mesekincséből a közelmúltban jelentetett meg egy

kötetnyit Agócs Gergely néprajzkutató, népzeneész, a budapesti Hagyományok Háza tudományos munkatársa.

A felvidéki származású szakember, a Magyar Televízió „Fölszállott a páva” című folklórvetélkedőjének állandó zsűritagja a közelmúltban éppen e könyve bemutatója kapcsán a Balassi Bálint Megyei Könyvtár vendégeként járt Salgótarjánban. Elmondta, hogy gyermekkorra egy részét Füleken és környékén nagyszüleinél töltötte, és alig múlt tizenöt éves, amikor foglalkozni kezdett a népzenevel. Később játszott a kassai Csám-borgó Zenekarban, s volt a pozsonyi Szóttos Kamara Néptáncgyűttes énekes, zenész szólistája is. Alapító tagként, a népzenei szekció vezetőjeként vett részt a Szlovákiai Magyar Folklórszövetség munkájában. Egyetemi tanulmányai – amelyeket Budapesten az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz tanszékén folytatott – óta él Magyarországon. Szakdolgozatát a kilencvenes évek második felében *Egy szürke meg egy hamuszín galamb – A hagyományos szellemi kultúra egy nógrádi magyar pásztor életében* címmel írta Pál Istvánról, akivel 1992. június 12-én este fél kilenckor ismerkedett meg Tereskén. Ezt az időpontot azért tudja ilyen pontosan visszaidézni, mert számára sorsdöntőnek bizonyult. Az előző évben egy ba-

lassagyarmati március 15-i ünnepségen, illetve megyei folklórtalálkozón a környékbeli asszonyoktól hallott először a kétbodonyi születésű tereskei dudásról, furulyásról, akitől gyűjteni, tanulni szeretett volna dallamokat, nótákat, hangszertudást, játéktílust. Csakhogy az első beszélgetés, illetve a további találkozások során az is kiderült, hogy Pál István birtokában volt sok-sok egyéb ismeretnek – így például vőfélyes szövegeknek, kézműves vagy éppen gyógyászati, mágikus, misztikus tudnivalóknak, az állatok között alkalmazandó praktikáknak – is. S nem utolsósorban képes volt emlékezetből felidézni, elmondani számtalan népmesét. 1994-ben teljes joggal tüntették ki a Népművészet Mestere, 2005-ben a Magyar Kultúra lovagja címmel, s 2003-ban kapott Nógrád megyei Madách Imre-díjat is.

Nem csoda, hogy ez a tudásban, ismeretben oly gazdag, karizmatikus megjelenésű, széles, pödrös bajuszos, ünnepi öltözékében „csurgóra” eresztett, gömbölyű tetejű, fécántoll-díszekkel ékesített zöld posztókalapot, fehér inget, rézpitykés mellényt, csizmanadrágot és puhaszárú csizmát, télen szabónál varratott, két sor gombbal ellátott bársonykabátot viselő bölcs parasztember olyannyira magával ragadta, felkeltette Agócs Gergely érdeklődését, hogy évekig tanulmányozta a Pál István által képviselt folklórkincset, szellemi örökséget. Huszonhárom esztendeig tartó ismeretségük, barátságuk – amely során videófelvételeken dokumentáltott a dudálás, a furulyázás, a flótázás, megannyi lírai dal, ballada, monda, betyártörténet, apokrif ima, ráolvasás, egyházi népének, gyermekdal- és játék, tánc lépés, valamint az ezermester hangszerkészítő gyakorlata. De megörökítésre kerültek a pásztorélet különféle, nemegyszer díszes kivitelű, Pál István által is készített eszközei (karikás ostor, bicskatok, juhász-kampó, tarisznya) s ezek megformálásának módozatai is.

A meséről – mint Agócs Gergely könyve bevezetőjében is szól róla – eleinte csak hangfelvételek születtek, majd később a Hagyományok Háza mesemondó tanfolyamain, illetve egyéb alkalmakkor, a Pál Istvánnál tett látogatások alkalmával mozgóképen is sikerült azokat rögzíteni. A bevezető utánra került Agócs Gergely „Pál István hagyományos műveltségének keretei” című, húszoldalas, több fejezetre tagolt tanulmánya. Ebben a szerző elsőként a tájat vette szemügyre, minthogy a mesélő a Kétbodony, Szécsénke, Alsópetény, Nógrádsáp, Bánk, Pusztaszántó, Tereske falvak határolta 15-20 kilométeres körzetben élte le a számára adatott bő kilenc évtized döntő többségét. (A kilencvenhat évhez képest rövid ideig, szűk négy esztendeig második világháborús katonaként kénytelen-kelletlen megfordult a Délvidéken, sőt a Don és Donyec környékén is, a későbbiekben – miután megkapta útlevét – tizenhétszer jutott el Szlovákiá-

ba, s ugyancsak töltött néhány napot a kárpátaljai Vereckén, Erdélyben, sőt Nyugat-Európában, Svájcban és repülővel Franciaországban is.) *A társadalmi közege* alcímű részben Pál István élete színterének, a történelmi Nógrád megye délnyugati településcsoportjának változatos etnikai képét mutatja be Agócs Gergely, kiemelve a gyakorlatilag az 1940-es évek végéig létező pásztortársadalom jellegzetességeit.

Ez azért is fontos, mert – mint a családról szóló alfejezetből megtudni – Pál István felmenői, szülei ebből a nehéz sorsú, szolgálóként, zsellérként, béresként számon tartott néprétegből – származtak. Az élettörténetet taglaló rész értelemszerűen elsősorban a személyes utalások miatt érdekes. Garai Ilonával 1939-ban kötött házasságából hat gyermek született, s az apa legnagyobb bánatára valamennyit el kellett temetnie. Két felnőtt fia 1991-ben és 93-ban hunyt el, de már 1983-ban eltávozott szeretett felesége is. Ezekben az években a szereplések, meghívások gyökeresen átrendezték az életvitelét, annál is inkább, mert személye, munkássága iránt 1992-től folyamatosnak és egyre növekvőnek volt tekinthető a szakmai szervezetek, intézmények és a média részéről megnyilvánult érdeklődés. Hangszerjátékaról, énekléséről, zenei hagyatékáról különböző műfajban – kotta, stúdiófelvétel, CD-lemez – készültek dokumentumok. Sok helyre – táborokba, versenyekre, óvodákba – hívták mesélni is. 2009-ben, Benedek Elek születésének 150. évfordulója alkalmából a magyar közszolgálati televízió Kétfodonyban forgatott filmet a magyar népmese élő hagyományairól. Pál István egyik utolsó nyilvános szereplésére 2014 tavaszán a „Fölszállott a páva” televíziós népművészeti vetélkedő keretében került sor: az egyik elődöntő versenyen kívüli vendégprodukciójában énekelt két pásztordalt. 2015. március 2-án távozott az élők sorából, egy héttel azután, hogy a kétfodonyi művelődési házban tanítványai és tisztelői körében megünnepelték 96. születésnapját.

Pál István folklórja címmel Agócs Gergely a népi műveltségelemek két nagy csoportját – egy „könnyű” és egy komoly” tartományát – különböztette meg, amelyek megosztva, egymástól eltérő értékítéletek mentén rakta szét, ugyanakkor az öntörvényű rendszerek összekapcsolódása is jelen volt Pál István tudatában, gondolkodásmódjában. Életében a folklórjelenségek – így a mese-, illetve történetmondás is – a különféle közösségi munkaalkalmak (fotó, tollfosztás, disznóölés stb.) kiegészítő vagy éppen a monotonitást oldó szórakoztató mozzanataiként kerültek terítékre. Egyéb – fentebb már említett – kézügyes munkálkodásait, gyógyító eljárásait, etnobotanikai ismereteit is figyelembe véve Agócs Gergely szerint elmondható, hogy „Pál István folklórában a hagyományos

műveltség tudáselemeinek kivételes gazdagságát sikerült dokumentálnunk. Az így összegyűlt anyag tanulmányozása közben rá kellett döbbenünk, hogy a magyar pásztorok hagyományos kultúrája egyik legszemléletesebb példáját adhatja a tradicionális műveltség rendszerében kialakult, manapság oly gyakran emlegetett kulturális diverzitásnak”.

Legközvetlenebbül természetesen a *Pál István mesekincse* című fejezet van kapcsolatban a könyv tartalmával. A könyv főszereplője – saját bevallása szerint – a meséket elsősorban szüleitől tanulta. Édesanyja inkább a királylányokról szóló, úgymond szerelmes meséket kedvelte és adta tovább, apja a vitézekről, természetfeletti erejű hősokról szóló tündérmeséket, illetve az úgynevezett „zsíros meséket”, azaz erotikus töltésű szövegeket szerette elmondani. A kötetben *Mara és Jano* címmel erre is találni példát (igazolván, hogy a mese egyáltalán nemcsak gyermekeknek szóló műfaj), mint ahogyan olvashatók tündértörténetek (*Az eltáncolt cipők*), tréfas (*A fakereszt*) és novellamesék (*A királykisasszony három jegye*) is.

E kötet specialitása, hogy bizonyos mesék (így a *Fehérlőfia Mátyás*, *A szégyenlegény meg az elátkozott ország* vagy *A betyárlegény*) két változatban is helyet kaptak benne. Ennek az az oka, hogy az alapul szolgáló mozgóképfelvételek nem egy időben és nem egy helyen készültek. A 2008. november 13-án és 27-én Michna Sándor operatőr Ringhofer János tanár budai örsi házában egy búbos kemence előtt, gyűjtők jelenlétében rögzítette Pál István mesemondását. A fővárosban, a Budai Vigadó egyik előadótermében a pásztorok eszközeivel díszített asztalnál a Hagyományok Háza mesemondó tanfolyamának hallgatói előtt elhangzott mesék 2010 februárjában kerültek megörökítésre. Ez utóbbiak színesebbek, dinamikusabb hanghordozásúak, gazdagabbak szófordulatokban, kiszólásokban, mert a közönség jelenléte erre inspirálta a mesemondót. Így – Lajtha László népzene kutató találó megfogalmazásával élve – nemcsak az „ami”, de az „ahogyan” is megmaradt. Ugyanakkor a rögzített szövegek helyenként bizonytalanságokat, elszólásokat is tartalmaznak, Agócs Gergely azonban tudatosan a hitelesség szempontjait tartotta szem előtt, s igyekezett a tájnyelvi jellegzetességeket is érzékeltetni.

Ez megnyilvánult a *Pista bácsi bemutatkozása* című – közvetlenül a mesék előtt helyet kapott – sajátos interjú-szituációban is, amely a következők szerint kezdődik: „Pál Istvánnak hínak engemet, 1919. február 25-én születtem Kétybodonban. Bánkon legénkedtem. Úgy a meséket, mint a nótákat, úgy a hangszereknek a csinálását, mint a fúvását, mind a szülőknél szereztem meg. Meg aztán több és több, aki tudott, akitől én tanultam, és ők meg éntőlem tanultak.” Ugyancsak érdekes – más szempontból is –

az a válasza, amelyet a meddig voltak juhai kérdésre adott: „Hát nékem nem soká vótak, csak kérem szépen, ’94-ig, ’92-ben rám talált Juhász Zoltán (népzenész, népzene kutató – Cs. B.), ha ösmerik, meg Agócs Görgöl, hogyha ráismernek, Agócs Gergelynek hívják. Ők találtak rám ...betegem fogadtam őket, bejöttek, és hogy csak egy nótát furullyázzak el, elég. És kértek, hogy menjek közéjük. Nem igen akartam odamenni. Úgy el voltam. Má’ meg volt a zsinór, má’ rendesen viaszolva, hogy oda fölakasztom magamat, a családom után. Győztek! Hála Istennek, áldja az Isten őket mind, még élnek. És ugyanannyi életet éljenek, mint én, és annyi egészségben mint én vagyok. Ők segítettek rajtam. Én még most is őbennük bizok, és még most is a fiatalság tartja bennem az életet. Mikor körül áll körülöttem az a sok fiatalság...”

A kötet 135 oldalon 18 mesét tartalmaz. Zömük autentikus, népi fogantatású, de például a *Jancsi és Juliska* változata a német Grimm-fivérek-nél is megtalálható, a *Szurkos lány* egyes motívumai pedig hajznak a 17. századi francia író, Charles Perrault *Hamupipókéjére*. Az utolsóként köz-zétett mű, a *Hogyan lehet megtanulni dudálni* után még egyszer, saját hangján is megszólal az eredeti személyiségű mesemondó: „Nyugodalmas jó éj-szakát kívánok mindenkinek, erőt, egészséget és hosszú életet. Megkö-szönöm, hogy meghallgattak engemet, szépen is, amit valamit nem jól mondtam, bocsássanak meg. Köszönöm szépen a szívességüket!” Azon-ban Agócs Gergely itt még nem búcsúzik, hiszen közli a felhasznált szak-irodalmat, majd – a könyv nagy értékeként – a CD és DVD-ROM audio-és videomelléletek tartalmát.

A *Pál István meséi*lel kuriózumszerű, hiánypótló kiadvány született, amely méltó emléket állít egy olyan embernek, aki személyes tragédiái el-lenére élete végéig megtartotta nemcsak sokoldalú talentumát, bölcsessé-gét, de derűjét is. S ha valahol nagy értéknek, igazi kincsnek számít ez a kötet, akkor az Nógrád megye, a palóc tájhaza. De tágabb értelemben bi-zonyára beépül a magyar folklór-szakirodalomba és erősítheti a nemzeti identitástudatot is.

(*Hagyományok Háza, Budapest, 2017*)